

NEDOPISANI MARULIĆEV ŽIVOTOPIS

Branko Jozić

UDK: 821.163.42-5 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Branko Jozić
Marulianum
S p l i t

Imajući u vidu međuovisnost *curriculum vitae* i *curriculum artis*, u marulologiji nije izostao napor da se rekonstruira Marulićev životopis ili rasvijetli poneki vid njegova životnog puta. Od dostupnih podataka iz Božičevićeva *Životopisa Marka Marulića*,¹ Marulićeve oporuke i još nekih arhivskih izvora te samog Marulićeva opusa pokušava se složiti mozaik o njegovu liku i djelu. Značajna otkrića posljednjih godina popunila su neke praznine.² Dakle, o Maruliću ipak štošta znamo, makar ne i onoliko koliko bismo željeli. Nedvojbeno, bio je »prije svega bogoslov, obrazovan čovjek koji iz osobne vjere, zauzeto i pošteno, razmišlja i piše o Bogu i onomu što je s Bogom u vezi«.³ Razabire se njegova duboka uronjenost u crkveni život, sraslost s povijesnim i duhovnim ozračjem svoga doba.⁴ Utvrđeno je kako su određeni i to ne malen utjecaj na njega izvršili

¹ Božičevićev *Životopis* (Frano Božičević, »Vita Marci Maruli Spalatensi«, *Živa antika*, 2(1952), str. 292-296; »Životopis Marka Marulića Splićanina«, preveo Vedran Gligo, *Nedjeljna Dalmacija*, 19. 12. 1971, str. 12), kojem je upućen prigovor za posmrtnu lasku i hagiografsku stilizaciju (usp. C. Fisković, »Prilog životopisu Marka Marulića Pečenića«, *Republika* 4 (1950), str. 186-204) iznova je kao vjerodostojan izvor afirmirao D. Novaković (»Jesmo li se prerano odrekli važnog svjedoka«, *Colloquia Maruliana* VIII, 1999, str. 47-64).

² Kad bismo imali i drugi Marulićev životopis iz pera Francesca Amulija, vjerojatno bismo saznali još neke dragocjene pojedinosti (usp. M. Parlov, »Nepoznati Marulićev životopis«, *Mogućnosti*, 4-6 (1995), 191-195).

³ A. Benvin, »Prijateljstvo kao teološka tema u Marka Marulića«, *Kačić*, 25 (1993), str. 194.

⁴ Kao gorostas humanističke erudicije zaokupljen je proučavanjem prošlosti (skuplja i komentira drevne natpise; na latinski prevodi *Hrvatsku kroniku*); etičkim pitanjima i teološkim temama, te brojnim književnim ambicijama, ali nipošto ne zanemaruje stvarni

pokret *devotio moderna* i onodobna pučka pobožnost, obilježena izvornim franjevaštvom.⁵

No, dijelove njegove biografije još uvijek pokriva debela sjena. Pitanje njegove formacije, iznimne erudicije u crkvenim stvarima (poznavanje teologije, Svetog pisma, otačke literature, moralke, i uopće okrenutost tim temama) nipošto nije riješeno. Pretpostavljeni njegov studij prava u Padovi ne otklanja sumnju da je *samouki* bogoslov, *samozvani* laik i zauzeti duhovni pisac.⁶ Otvoreno je također i pitanje njegove iznimne bliskosti s crkvenim osobama, kao i pitanje njegova pretpostavljenog obraćenja.

Na temelju riječi Marulićevih suvremenika o njemu, a i nekih Marulićevih izričaja neki su držali da je u mladosti doista živio poročno tj. da se radilo o pravoj konverziji⁷ koju se, na temelju Božićevićeva pisanja, vezivalo uz potresni doživljaj smrti brata mu Šimuna (drugi pak uz nesretan slučaj prigodom legendarne ljubavne noćne avanture). Doista, u tom se smislu mogu čitati neki Marulićevi izričaji: Katarini Obirtića, primjerice, piše: »Mi u mladost našu jesmo ribali u noći, a to u tamnosti segasvitnjoj, zaslipljeni od obsinjen'ja vrimenjega naslajen'ja i tašćin razlicih, ke su od strane live.«⁸ U *Dobrim naucima* pak pjeva:

Nepravda me straši i grih moj svaki dan,
ljubav Božja tiši, jer je milosardan

...

Opet se vrativši, od sebe ću reći,
sve riči skrativši: grišnik sam najveći.
Grisi moji veli jesu nada svimi,
ne mogu se izreći, zemlja smardi njimi,
u kih se nahodim; dostojan nisam ja
po zemlji da hodim, ni da mi sunce sja⁹

svijet oko sebe. Marulić je, dakako, vodio brigu i o svojim ovozemaljskim dobrima te sudjelovao u javnom životu (Fisković); on u punini živi život svoga doba, svoje uže i šire zajednice: svjestan je turske pogibli Splitu i uopće kršćanskom svijetu; bolno proživljava pogibiju bliskih osoba i sa zebnjom govori o padu Slavonije i napredovanju Turaka prema Zagrebu (piše *De pace Italiae carmen heroicum* i *Poslanicu Hadrijanu VI.* ne samo iz načelnih, nego pragmatičnih razloga); prati duhovna i intelektualna gibanja (poznata Erazmovu stvaralaštvo i divi se njegovoj erudiciji). To ne isključuje mogućnost da je živio i u određenoj mjeri povučeno (možda čak isposnički), tj. ne po kanonima svijeta.

⁵ Usp. F. Šanjek, »Marko Marulić i duhovna gibanja u doba restauracije (16/17. stoljeće)«, *Dani Hvarskog kazališta XV*, Književni krug Split, 1989, str. 6373; M. Parlov, *Otajstvo Krista – uzor kršćanskog života prema Marku Maruliću*, Književni krug Split *Marulianum*, 2001, str. 23 sl.

⁶ Usp. M. Parlov, »Lik Krista patnika u djelima Marka Marulića«, *Colloquia Maruliana V*, 1996, str. 56; usp. i P. Runje, »Marko Marulić (Marco Marulo) 1450-1524) laico impegnato e scrittore di fama internazionale«, *Analecta TOR*, 25 (1994) str. 27-47.

⁷ Usp. B. Vl. Lekić, »Život i djelo Marka Marulića«, *Dobri pastir*, 24 (1974) 1-4, str. 152-153; o tome vidi i M. Parlov, *Speculum virtutis; Marko Marulić i njegova teološko-duhovna misao*, Književni krug Split-Marulianum, 2003, str. 43-54.

⁸ U *Colloquia Maruliana VII* (1998), str. 33.

⁹ *Dobri nauci*, vv. 757-8; 818-823, u *Pisni razlike*, Književni krug Split, 1993, str. 82.

A završivši prepjev Bonaventurinih stihova predstavlja se:

Marchus ego sum Marullus,
quo peccator maior nullus.¹⁰

To ipak ne znači da se uistinu radilo o grješnom životu. Naime, kod mnogih kršćanskih svetaca, osobito mističara nalazimo izljeve osjećaja grješnosti. Kod Augustina, primjerice, u *Ispovijestima* čitamo: na kući duše moje ima »nešto što vrijeđa oči tvoje; ... ipak sam griješio... Ta zar je još išta bilo ružnije od mene u tvojim očima?...«¹¹ Slično i sv. Franjo gotovo neprihvatljivom samokritičnošću sebe predstavlja u ružnom svjetlu; na pitanje brata Maseja zašto sav narod dolazi k njemu, odgovara: »To dolazi od najvišega Gospodina koji svojim očima gleda dobre i zle. Njegove najsvetije oči nisu našle na zemlji među grešnicima nevrednijeg, nedostojnijeg i većeg grešnika od mene.«¹²

No, poznato je da se u oba slučaja nije radilo o doslovnoj grešnosti ni moralnoj pokvarenosti; nije samo riječ ni o toposu skromnosti (tapeinosis), nego o iznimnoj produhovljenosti i senzibilnosti prema Božjoj dobroti i ljubavi te, s druge strane, prema vlastitoj nedostojnosti i ništavnosti. »U tome sam griješio što nisam u njemu, nego u njegovim stvorenjima, u sebi i u drugima, tražio radosti, uzvišenosti, istine...«¹³ Takva osjećaja vlastite ništavnosti pred Božjim veličanstvom ne manjka ni u Marulića, za koga »sve je taščina, ovi svit jest osin, i magla, i hina«¹⁴, a on sam *peccator quo maior nullus*. Prema tome, o njegovu bismo obraćenju zapravo mogli govoriti u smislu duhovnog dozrijevanja do razine jednog mističara.

Božićevićeve pohvale njegovoj pobožnosti i isposništvu te riječi kako je u neki samostan sv. Petra u Nečujmu »otišao kao u sigurnu luku mira, daleko od privlačnih mamaca ovoga svijeta i vrlo opasnih obmana«, a i Marulićevi stihovi:

Jer ča god obajdoh od moje mladosti
nigdire ne najdoh gdi ni zavidosti.
...
Gradom se ne čuđim, to ni čudno bilo,
ni na sela tužim, vazda je toj bilo;

¹⁰ Slavić, vv. 503-4, u *Pisni razlike*, str. 53.

¹¹ Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1994, I, 5; I, 10; I, 19.

¹² *Cvjetići svetog Franje*, Franjevački provincijalat, Zagreb 1972, str. 33.

¹³ *Ispovijesti* I, 20. »Hoću da se podsjetim na prošle svoje sramote i putene pokvarenosti duše svoje, ne zato što bih ih ljubio, nego da uzljubim tebe, Bože moj. Iz ljubavi prema tvojoj ljubavi činim to, dozivajući u pamet svoje preopake putove u gorčini svoga sjećanja, da mi ti postaneš sladak, slast neprijevarna, slast sretna i sigurna, ti koji si sabrao razderane dijelove moga bića kad sam se od tebe jedinoga okrenuo i iščezao u tisuću ispraznosti. Raspaljivao sam se nekoć u mladosti da se nasitim pakla. Osmjelih se i podivljah u prevrtljivim i mračnim ljubavima; nestade moje ljepote i postadoh trulež u očima tvojim, dok sam se sviđao sebi i želio se sviđati očima ljudskim.« (*Isto*, II, 1).

¹⁴ »Svit je taščina«, u *Pisni razlike*, Književni krug Split, 1993, str. 119.

ner stan'ja redovnih, to mi je jad vekši,
gdi najti pokoj mnih, siguro utekši

...

Zato me jad steže; parvo ću znam reći,
nepravda naleže, ni se gdi uteći;
ni svitu, ni redu, razmi Bogu samo...¹⁵

i uopće ono što o njemu znamo navodili su na pitanje nije li možda pripadao nekoj redovničkoj, možda franjevačkoj pokorničkoj skupini ili čak nekom franjevačkom bratstvu.¹⁶ Nedvojbeno, živio je uzorno, obdržavajući celibat, a i iz njegovih djela izbija duh velikog pokornika.¹⁷

Ovdje želim skrenuti pozornost na to da pri osvjetljavanju lika našega velikog Splitsanina također valja voditi računa: 1) o njegovim prijateljskim vezama; 2) o činjenici da do u tančine poznaje život crkvenih osoba i zajednica; 3) te da se nerijetko postavlja superiorno i kao autoritet razmatra, kritizira ili daje savjete u crkvenim stvarima.

1) Koliko mu je bilo stalo do prijateljstva, razabire se iz pisma upućena Grassolariju: »Neki drugi vole blago, časti i slasti, meni ne može ništa biti draže od tog da imam prijatelje...«¹⁸ Osim obitelji i kruga splitskih humanista, svi ostali s kojima je Marulić povezan crkvene su osobe različita položaja, o čemu svjedoče njegova pisma, posvetne poslanice pojedinih djela te činjenica da se nekih od njih sjetio i u svojoj oporuci: sve ih je darivao onim najvrjednijim što je imao – svojim knjigama i rukopisima.¹⁹ To je, čini mi se, još jedan važan biografski trag za dorađivanje njegova portreta.

¹⁵ *Dobri nauci*, vv. 137-151

¹⁶ Usp. P. Runje, *nav. dj.*, str. 43; francuski prijevod *Institucije (Les vies, faits et dicts memorables...*, Paris, 1587) predstavlja ga kao redovnika navodeći da je to djelo »du bon pere Marc Marule«. Pretpostavku kao da podupire i Božičević kad veli da je iz svoje ćelije imao pristup u crkvu BDM, da je revno sudjelovao u bogoslužju, prvi dolazio, a posljednji izlazio.

¹⁷ *Bio je tako čedan, tako neobično čovječan, tako rado od svih viđen da su ga s pravom nazivali uzorom života, ogledalom kreposti, mjerilom poštenja* (Frano Božičević, »Životopis Marka Marulića Splitsanina«, nav.). Pa i kad ublažimo Božičevićevu emfazu, pred nama se ukazuje lik čestita i zauzeta čovjeka. Izraze veličanja nalazimo i izvan kruga Marulićevih bliskih prijatelja, i to još za njegova života. Franjo Julijani zapisa: *U burnom vremenu ovoga vijeka stavio nam se na raspolaganje kao najsajnija zvijezda kao vođa i kormilar, i kao najsigurnija luka. (Ad lectorem, Evangelistarium, Venetiis 1516, f. 150)*

¹⁸ U *Colloquia Maruliana I* (1992), str. 45. Božičević u životopisu piše da je za ljudskog vijeka Marulić imao tri vrste prijatelja, a zacijelo mu je bilo važno da svaki taj odnos bude obilježen jednakim i uzajamnim htijenjem srdaca; obostranim gajenjem pravoga i iskrenog bogoštovlja jer je tada među njima prisutan Krist, te da mu prijateljstvo bude na boljitak, dakako u njegovoj perspektivi: naime, Grassolariju piše: »Ako me voliš, pobrini se da me učiniš boljim, a ne da me još više hvališ« (*Isto*, str. 47).

¹⁹ Pojedina su mu djela posvetnim poslanicama vezana uz kardinala Dominika Grimanića, biskupa Tomu Nigera, »popa i prnancira splickog« Dujma Balistrilića, oca Dominika Buću, kanonika i naddakona splitske crkve Jerolima Čipika, kantora crkve sv. Marka u Veneciji Franju Lučanina. U oporuci se sjetio samostana splitskih dominikanaca,

2) Nadalje, Marulić je na mnogim mjestima u svojim djelima pokazao kako izvanredno poznaje svagdanji život crkvenih osoba i zajednica, čak i pojedinosti koje se po naravi skriva među ostalim i klauzuru. To upućuje na njegovu osobitu bliskost i u nekoj mjeri uključenost u crkvene strukture. To ilustriraju pjesme *Spovid koludric od sedam smartnih grihov*, *Poklad i korizma*, *Dobri nauci*, a i mnogi odlomci poput ovoga:

»Pokazateljem je sladokustva mrmljanje redovnikovo za stolom protiv toga što je nedovoljno bogato postavljen. Oni su, dakle, odveć slobodni što se tiče jednaka koje nije stid, dok ostali u šutnji sjede s njima, mrštiti nos, nabirati čelo, razvlačiti usta te se kretnjom i samim migom tužiti bilo na jelo bilo na piće. Ovomu se gadi varivo, onomu se ne mile male ribice, jedan ne podnosi zelje, drugomu je mrzak crni kruh, trećega vrijeđa oporo vino: ako je počelo kisnuti, obrazlaže da je štetno za želudac i trudi se, pozivajući se na liječnike, dokazati da uzrokuje zimicu. Neki idu kadšto dotle u svojoj netrpeljivosti da napadaju svoje pretpostavljene tražeći ukusniju hranu nego što je ona kojom su oni zadovoljni...« Kao da se o tome ne jednom osobno osvjedočio.

3) Kad piše: »Neka, dakle, nitko ne misli da mu je bez pogibli ne zadovoljiti se onim čime uz darežljivost Gospodnju raspolaže samostan ili zbog toga optuživati starješine što sam nema čega dovoljno izobila iako mu dotječe onoga što je nužno potrebno. Izjasnio si se za siromaštvo, a tražiš obilje, zavjetovao si se na poslušnost, a usuđuješ se starijima činiti neprilike. Što si mogao tražiti više u svjetovnom životu negoli je ono za čim žudiš u samostanu? Ako nosiš redovničku odjeću, zašto su ti želje različite? Sjeti se da si ušao u redovnike kako bi služio Bogu, a prestao služiti trбуhu!«,²⁰ vidimo kako se Marulić ne samo općenito bavi krepostima, nego se nerijetko postavlja superiorno te kao autoritet razmatra, kritizira ili daje savjete u crkvenim stvarima.²¹

Za jednog laika ne malo preuzetno djeluje to što se smatra pozvanim arbitrirati »u čemu se sastoji dobar i kako se postaje loš svećenik, da nauče što treba da žele,

franjevaca na Poljudu i samostanu sv. Benedikta; redovnice sestre Bire, biskupa Tome Nigera (koji ga je »za života mnogo volio«), svećenika Matule Glavića, pustinjaka crkvice Sv. Nikole na Marjanu, svećenika Luke, redovnika pustinjaka Sv. Jeronima na Marjanu, svećenika Ruđera Capogrossa, Franje Babalića. Osim spomenutih Čipika i Grassolarija, dopisivao se i s bračkim svećenikom Markom Prodićem.

²⁰ *Evandelistar* (=Ev), preveo, komentirao i latinski tekst priredio B. Glavičić, Književni krug Split, 1985, II, 22 = I, 242-3.

²¹ On doista s pozicije autoriteta piše: o onima koji preziru svijet i onima koji ga ljube (*Parabola X – Latinska manja djela* I, Književni krug Split, 1992); o samotničkom životu; O dužnosti naučavatelja evanđelja (među ostalima navodi primjer oca Male braće – Franje: *Institucija* (=Ins), preveo, komentirao i latinski tekst priredio B. Glavičić, Književni krug Split, 1987, III, 4); o dobrom i lošem svećeniku (Ev I, 22-23); protiv poroka višeg svećenstva; o licemjernim svećenicima (*O poniznosti i slavi Kristovoj*, preveo, komentirao i latinski tekst priredio B. Glavičić, Književni krug Split, 1989, str. 76, 97); o molitvi, razmatranju, čitanju Sv. pisma, svjetovnih knjiga; o propovjednicima, njihovim dužnostima, što i komu valja propovijedati, te o zaslugama propovjednika (Ev VI, 11-18)...

a što da izbjegavaju ...²²; te dijeliti opomene i savjete izravno se obraćajući čitatelju: »Stoga ti koji si već stupio nogom na prag savršenijeg života, gledaj da ne odstupaš, nego odvažno uđi! Nitko nije služio Bogu i bio prevaren, nitko svijetu a da se zbog toga nije požalio.«²³ »Nemoj svraćati pogled na svijet ti koji služiš Bogu u samostanu, nemoj željeti egipatskih lonaca ti koji se hraniš manom nebeskom i kruhom anđeoskim... Nikad nikoga nije bilo tko bi se pokajao što je ostao u samostanu, i nikoga tko ne bi jednom požalio što se vratio u svijet.«²⁴ »Uznastoj dakle da ti u samostanu sobica, a u pustoši kraj bez ljudskog naselja pruže priliku za čitanje, pisanje, moljenje i razmatranje...«²⁵

I oveći broj stihova *Dobrih nauka* izravno je upućen redovnicima: višekratno im se obraćajući s *bratja, moja drazi; zato, bratjo moja mila* (vv. 655; 671) Marulić nabraja razne redovnicima neprimjerene poroke i sablazni (brigu za tijelo onih »ki goje smardeći kip«, povodenje za svjetovnim uzancama, uznositost, zle jezike, srditost, oholost, brbljavost, nenavidnost, neposluh) te ističe vrijednost posluha, sklada i mira u zajednici, u odnosu na koje relativizira čak i zasluge »divstva«.²⁶ I ovdje pokazuje poznavanje stanja u zajednici gdje redovnici »razmeću mir, skubu ter se biju, lažu, ...«

Naposljedku, u oči upada već spomenuta Marulićeva bliskost s franjevaštvom i franjevačkom duhovnošću.²⁷ Činjenica da je poznavao i neodobrenu pisanu franjevačku tradiciju navodi na misao o njegovu pojačanom zanimanju za Franju i bliskost franjevaštvu.²⁸

Naime, u Marulića osim *preziranja ovozemaljskih tašćin* i zalaganja za općenito kršćanske kreposti, nalazimo i neke specifično franjevačke naglaske i paralele. Kao da su mu na srcu osobito sv. Franji najdraže kreposti siromaštva,

²² Ev I, 21=I, 123.

²³ Parabola 12, nav. str. 342.

²⁴ Parabola 13, isto, str. 343.

²⁵ Ev I, 21=I, 120-121.

²⁶ *Dobri mir, jedinstvo ljube umiljeni, /prez kogano divstvo ugodno Bogu ni; / dobri mir, jedinstvo, ča je Boga bliže, / ne manje ner divstvo, k nebu gori dviže.* (vv. 239-242) *Kripost je posluh sam, nada sve ostale* (v. 317), a *Neposluh, počalo nemira, nesklada* (v. 289). *Divstvo njih ne prudi ki siju nesklade* (v. 337); *Da ni cina divstva oholost kim vlada, / gdi ni umiljenstva; komu se priklada / posluh, umiljenstvo, kriposti sve koren, / divstvo ter jedinstvo, vičnji raj otvoren* (vv. 785-8).

²⁷ Neke dodirne točke Marulića i franjevaštva osvijetlili su Atanazije Matanić (Marko Marulić u franjevačkoj historiografiji«, *Colloquia Maruliana* X (2001), 213-222) i Miljenko Šteko (»Lik sv. Franje Asiškoga u *Instituciji* Marka Marulića«, *Colloquia Maruliana* XI(2002), 459-475).

²⁸ Usporedivši Franju iz Marulićeve *Institucije* i franjevačke izvore, Miljenko Šteko je došao do zanimljivih zaključaka. Naime, budući da je generalni kapitul Reda u Parizu (1266. god.) odredio da se imaju uništiti sve legende o sv. Franji, a koristiti se samo Bonaventurinim životopisom, te da u Marulića (piše: »Patrem Franciscum legimus...« - Ins V, 10 = III, 507/187) ima mnogo detalja o Franji koje se ne može naći u Bonaventure, znači da je Marulić posjedovao i čitao i zabranjene izvore (»Lik sv. Franje Asiškoga u *Instituciji* Marka Marulića«, *Colloquia Maruliana* XI, str. 473-474).

poniznosti i poslušnosti.²⁹ Gore je već spomenuta gotovo identična *minoritas* Marulića (*quo peccator maior nullus*) i »malog brata Franje« (*Njegove najsvetije oči nisu našle na zemlji među grešnicima nevrednijeg, nedostojnijeg i većeg grešnika od mene*). Zajedničko im je i iznimno vrjednovanje posluha: Franjo potiče braću da budu pokorni svakom ljudskom stvorenju iz ljubavi prema Gospodinu (1Pt 2, 13).³⁰ Marulić, pišući *O čuvanju poslušnosti* posluh poglavaru vrjednuje kao posluh samom Bogu.³¹ Posluh je »matu duhovne liposti«, »kripost ... nada sve ostale« pa stoga slično Franji potiče: »svim budi podložan«.³²

Poput Franje Marulić gaji iznimno poštovanje prema propovjednicima i njihovu djelovanju,³³ te izgleda među njih i sebe ubraja kad piše: »Od proroka, od apostola i ostalih učitelja svete Crkve naučismo ono što sada naučavamo«.³⁴ Njegov suvremenik gradski knez Francesco Celsi u izvješću mletačkoj vladi 1518. g. kao da to potvrđuje pišući upravo o tome kako je Marulić pisanom i izgovorenom riječju, ali i zastrašujućim prijetnjama te veoma ružnim slikama (brutissime figure - vjerojatno prizorima prolaznosti tijela i paklenih muka) na trgovima opominjao sugrađane, osobito mladež da napuste put poročnosti i razuzdanosti.³⁵ Ako je tomu tako, pretpostaviti nam je da je za propovijedanje imao nekakvo odobrenje. Uostalom i danas, u znatno liberalnijem ozračju, za propovijedanje se traži kanonska misija.

Franjevačkoj je duhovnosti posve blizak i Marulićev stav primjerice prema mucu Kristovoj;³⁶ prema ručnom radu,³⁷ mudrosti, jedinstvu kreposti i neki drugi

²⁹ Više je poglavlja *Institucije* izravno posvetio tim temama: O preziranju zemaljskih dobara zaradi Krista (I, 1); ... kako se valja kloniti gramzivosti (I, 7); O čuvanju siromaštva (I, 8); O onima koji slijede Krista i onima koji idu za zemaljskim stvarima (I, 9); O tome kako se treba kloniti isprazne slave (Ins I, 4); O tome kako treba težiti za poniznošću (Ins I, 5); ... kako ne valja žudjeti za visokim položajima (Ins I, 6); O krotkosti srca (gdje navodi kako Franji dolaze ptice i cvrčak i slušaju ga) (Ins IV, 5); O čuvanju poslušnosti (Ins IV, 3); a slično i neka poglavlja *Evandelistara*.

³⁰ Usp. »Pismo vjernicima II«, *Spisi sv. oca Franje i sv. majke Klare Asižana*, Symposion, Split 1991, str. 64.

³¹ Ins IV, 3= II, 190.

³² Usp. *Dobri nauci*, vv. 300-320.

³³ »Na zemlji nam se zapovijeda da propovjednike poštujemo više nego ostale« (Ev VI, 16 = II, 235-6; usp. i Ev VI, 18 – II, 240-241).

³⁴ Ev VI, 18=II, 241; piše i zasebno poglavlje *Institucije* »O iskazivanju časti svećenicima«, gdje apostrofira Franjin primjer (Ins III, 5 – II, 94).

³⁵ Š. Ljubić, *Comissiones et relationes venetae III*, Zagreb 1888, str. 226; usp. i C. Fisković, »O Marulićevu slikanju«, u: *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji* 26 (1986-1987), str. 404.

³⁶ Lik Krista patnika, bitno obilježje izvorne franjevačke duhovnosti, središnja je tema i duhovnosti *devotio moderna*. Maruliću je taj lik uporište za njegovu duhovno-etičku konstrukciju; tom je liku posebno posvetio *Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi*, koja je doživjela iznimnu recepciju. U Predgovoru djela *O poniznosti i slavi Kristovoj* piše: »Da bi sačuvao krotkost duha i neporočnost života... nema ništa korisnije nego svakodnevno razmišljati o patnjama Spasitelja i Gospodina Krista što ih je podnio za nas, i o samoj njegovoj smrti na križu« (nav., str. 57).

³⁷ O drevnom načelu *Ora et labora* Franjo i Marulić slično pišu: »Mi klerici molili smo časoslov poput ostalih klerika, a laici su molili očenaše, te smo rado boravili u crkva-

naglasci.³⁸ Tako kad veli: »... počam od danas / ča će Bog, činimo, a ne ča satanas«,³⁹ kao da parafrazira ono što je Franjo često ponavljao: »Počnimo, braćo, služiti Gospodinu Bogu našem, jer do sada smo malo učinili...«⁴⁰

Na koncu, može se reći da su svi ti momenti opća mjesta kršćanske duhovnosti i etike, no u Marulićevu slučaju u oči upada njihov intenzitet i određeni franjevački biljeg. Franjino geslo i opomenu braći: *Non sibi soli vivere, sed et aliis proficere* Marulić je izgleda dobro poznao i ostvario. Franciscus Iulianus Venetus, obraćajući se čitatelju⁴¹ za njega veli: *non solum sibi natus, immo ad communem omnium utilitatem nullius sudoribus parcat, ut hominibus auxilio sit. Vivit, ut nos vivere faciat; laborabat, ut quietem inveniamus,...* Izrazima *in carne præter carnem viuens; vir doctissimus et optimus* predstavljeni su oni koji su u životu ostvarili antički ideal kalokagatije, odnosno kršćanske svetosti. No, osim što je na osobnom planu očito ostvario visok stupanj kreposna življenja, Marulićeva uključenost u crkveni život i bliskost s mnogim crkvenim osobama, njegovo superiorno postavljanje u bavljenju crkvenim temama izaziva sumnju da je bio tek samozvani laik teolog i zauzeti moralno-didaktički pisac pa ostavlja otvorenim pitanje njegove u nekoj mjeri formalne pripadnosti crkvenim strukturama.

ma. I bili smo neuki i svima podložni. I ja sam radio svojim rukama i hoću, i odlučno hoću da i ostala braća obavljaju kakav pošten posao. Koji ne znaju neka nauče, ne iz pohlepe da prime plaću za rad, nego radi primjera i da bi odagnali lijenost. Kad nam se ne bi dala plaća za rad, utjecali smo se stolu Gospodnjemu proseći milostinju od vrata do vrata« (*Oporuka* 18-23, *Spisi...*, nav. str. 150). Marulić: »Nakon žrtava u vidu molitava valja raditi kakav posao ... svaki častan rad pristaje redovniku: ili čitanje svetoga štiva, ili pisanje, slikanje dapače ili vajanje likova svetaca...; također sađenje bilja u vrtu, pljevljenje nekorisnih trava motičicom, okapanje zemlje motikom, natapanje... plesti košarice,... tesati drva, nositi terete i raditi sve što god nije sluzi Božjemu nedopušteno činiti. A da to, redovniče, što ti nalažemo da imaš činiti ne bi prezirao... (navodi primjere Gospodina i svetaca, posebice Pavla).« »Ako si se zavjetovao na siromaštvo, bit ćeš slobodniji kad budeš namicao sebi hranu radom svojih ruku negoli kad budeš primao milostinju.« (Ev VI, 19 = II, 243) No, kad savjetuje da raditi valja umjereno, tijelo uspoređuje sa živinčetom i pri tom je opet blizak Franji za koga je vlastito tijelo brat magarac.

³⁸ Prema Maruliću, filozofima ništa neće koristiti znalačko i oštromno umovanje, ni govornicima njihova rječitost, ni vrhunskim pjesnicima njihova vještina bez uresa kreposti (usp. Zaglavak *Evangelistara* = II, 360-361). Franjo pak veli: »Tko ima jednu (krepost), a druge ne povređuje, ima sve. A tko jednu povređuje, nema nijedne, i povređuje sve.« (»Pozdrav krepostima«, *Spisi...*, nav. str. 146.)

³⁹ »Poklad i korizma« vv. 147-150, *Pisni...*, nav. str. 195.

⁴⁰ *LegM* 14, 1; FF 1237.

⁴¹ Franciscus Julianus Venetus lectori felicitatem, *Evangelistar*, Venecija 1516, f. 150.